

EL PAS DE LA VIA AUGUSTA PER LA MANSIÓ DE TÀRRACO*

LA TOPOGRAFIA I EL DESENVOLUPAMENT URBÀ DE TÀRRACO¹

Abans de començar a analitzar la problemàtica dels accessos a Tàrraco ens resulta indispensable descriure breument les característiques topogràfiques de l'establiment romà i la seva evolució.

L'estat actual de la investigació arqueològica permet reafirmar — però també matisar — la tradició recollida per Plini que Tàrraco fou una fundació dels Escipions: *Tarraco Scipionum opus, sicut Carthago poenorum* (NH, III, 21). Prèviament al 218 a.C. només es documenten a la ciutat algunes restes que semblen respondre a un petit poblat ibèric habitat si més no des del segle v a.C. i situat a la part baixa de la ciutat, en una petita elevació del terreny definida pels actuals carrers de Sevilla, del Dr. Zamenhof, d'en Soler i del Gasòmetre. Aquest turonet se situava sobre l'abocamar del Francolí i la petita badia utilitzada com a port. De les característiques i de l'evolució històrica no en sabem encara pràcticament res.

Diverses referències en els historiògrafs grecs i llatins documenten els avatars que van portar a establir una guarnició en aquest lloc el 218 a.C., i la seva perduració com a base militar durant la Segona Guerra Púnica i el posterior procés de consolidació i expansió de la que seria, més tard, capital de la província de la Hispània citerior.

Les restes conegudes d'aquest primer establiment romà presenten unes característiques típicament militars. Situat estratègicament en la

* Aquest treball és l'original català de la comunicació que presentà el TED'A al Col·loqui «Voies Romaines du Rhône à l'Ebre: Via Augusta et Via Domitia», Universitat de Perpinyà, 1989.

1. Aquest capítol és una adaptació del publicat a TED'A. *Els enterraments del Parc de la Ciutat i la problemàtica funerària de Tàrraco*, «Memòries d'Excavació», 1, Tarragona 1987, 181-183, amb la bibliografia específica corresponent.

part més alta del turó tarragoní —inaccessible pels costats oriental, occidental i part del septentrional—, fou reforçat per tot un sistema defensiu del qual malauradament només coneixem tres torres i dos panys de muralla. Les dimensions d'aquest campament militar estable o *praesidium*, els seus límits meridionals i orientals, o la seva distribució interior ens són desconeguts, però —tot i això— la seva situació privilegiada permetria controlar tant el poblat indígena com la zona del port i l'hinterland.

Són molt minses les dades que parlen de l'evolució d'aquests nuclis durant l'època republicana. Sabem, tanmateix, que el paper de Tàrraco com a base militar va destacar al llarg del segle II a.C. en ocasió de les diverses campanyes a la Celtibèria. Durant aquest període, la ciutat fou un centre d'hivernada i un important port de subministraments. A la segona meitat del segle II a.C. es detecta a Tàrraco un important període de reformes caracteritzat per la restauració i l'ampliació de les muralles de la part alta. Els límits del *praesidium* s'amplien cap a l'est i potser cap al sud, i donen lloc —en la part alta— a la configuració d'un circuit emmurallat que es mantindrà estable fins al final de l'Antiguitat i que perdurarà, amb successives reformes i contrareformes, pràcticament fins als nostres dies. No sabem com van afectar aquestes reformes la relació entre el *praesidium* i el poblat ibèric, però sembla lògic suposar que és en aquests moments quan es defineixen els límits del que serà més tard la ciutat imperial. A la part alta, el recinte emmurallat segueix el Passeig Arqueològic, els passeigs de Torroja i de Sant Antoni i, a la part baixa, diverses troballes d'aquests dos últims segles semblen definir un perímetre de la Via de l'Imperi Romà fins al carrer del Dr. Zamenhof, passant pels carrers de Lleida i de Sevilla, per a continuar des d'aquí cap al mar pels actuals carrers dels Caputxins i d'Apodaca. Els mateixos límits actuals del mar i del turó defineixen la ciutat per la seva banda oriental, però els treballs de la pedrera del port van acabar amb totes les restes antigues en aquest sector urbà.

Dintre d'aquests límits (amb una extensió aproximada de 60 ha) es va concentrar la població i serà aquí on, durant les èpoques republicana i altoimperial, es desenvoluparà la ciutat de Tàrraco.

L'estada a la ciutat d'August, amb motiu de les guerres càntabres (els anys 26-25 a.C.), va impulsar l'ascens polític de Tàrraco, esdevinguda en colònia romana, cap d'un convent jurídic i capital de província. Aquest nou paper polític i administratiu va desplaçar l'antic caràcter militar del centre portuari i va permetre a la ciutat el desenvolupament d'una gran arquitectura de prestigi. La numismàtica dels inicis de l'Im-

peri recull alguns monuments, com l'altar d'August o el temple d'August divinitzat, que coneixem pel relat de les fonts però que encara no podem situar topogràficament amb seguretat. L'epigrafia testimonia la presència a la ciutat, al llarg de l'època imperial, dels principals organismes administratius de la província: l'arxiu (*tabularium*), el tresor (*arca*), i el palau del governador (*praetorium consulare*), servits per un cos de funcionaris.

En època làvia va ser erigit, en la part alta, un gran complex arquitectònic destinat a allotjar les reunions anuals del *concilium provinciae Hispaniae citerioris*, l'assemblea dels notables dels municipis de la província, la qual escollia cada any els sacerdots provincials del culte imperial.

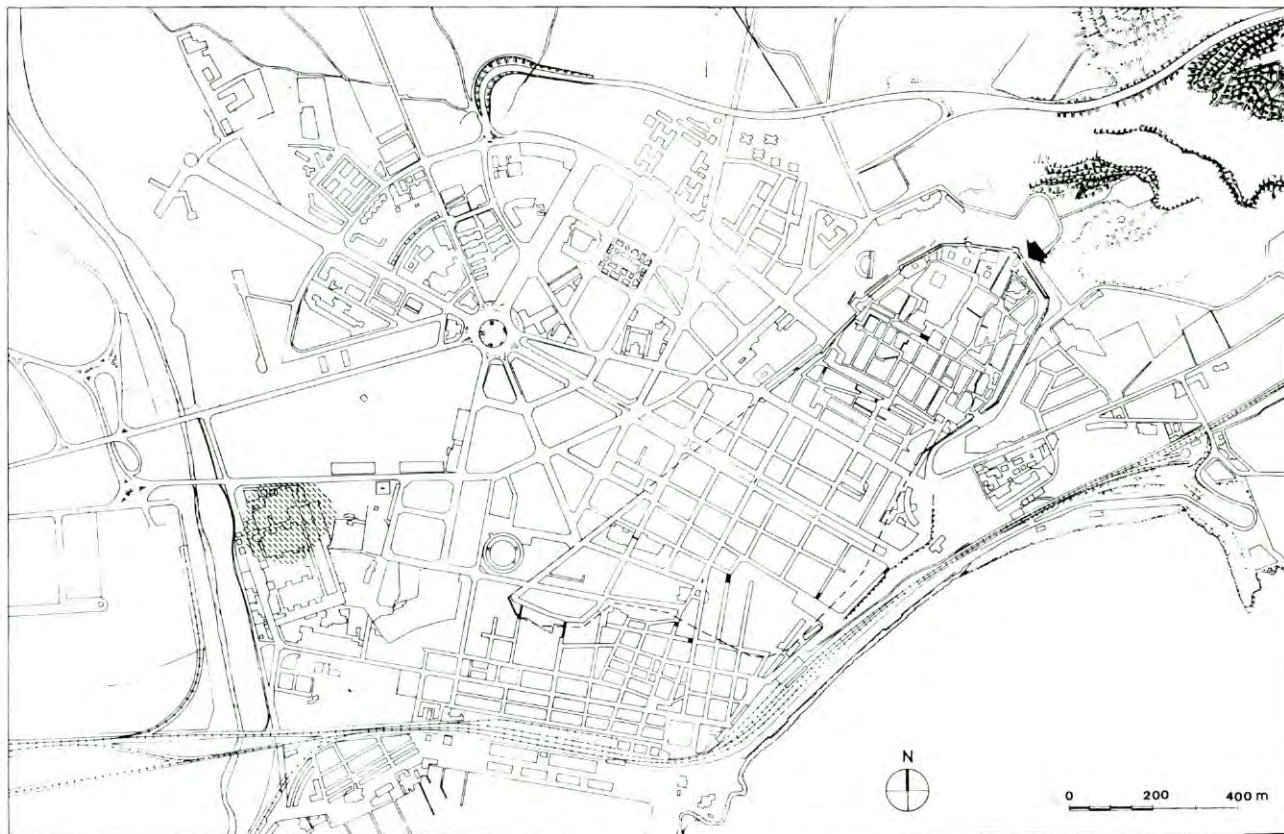
Coneixem la resta de la ciutat gairebé únicament a través dels seus edificis d'espectacles —el Circ, el Teatre i l'Amfiteatre—, d'una part del Fòrum de la colònia —la basílica— i d'algunes construccions domèstiques i diverses i aïllades restes —habitatges, termes, etc.—. Els estudis en curs ens podran ajudar a aprofundir, per separat, en la problemàtica d'aquests conjunts principals, però falten encara —de moment— les dades mínimes que permetrien plantejar la trama urbana de la ciutat alto-imperial ².

ELS ACCESSOS TERRESTRES

Precedents

Es fa difícil conèixer el traçat dels camins anteriors a la Via Augusta, i encara més els anteriors a l'arribada de les tropes dels Escipions. Sembla lògic pensar que —donades les característiques topogràfiques del turó tarragoní, gairebé immediat a la línia de mar i a la desembocadura del riu Francolí, l'antic *Tulcis*— el camí primitiu (la mítica Via Hercúlia) rodejaria per la plana septentrional la muntanya en què s'assentaria el *praesidium* romà a partir del 218 a.C., gairebé seguint *mutatis mutandi* l'esquema vial que ha adoptat modernament l'Autovia de Circumval·lació, amb alguna mena de comunicació —potser de caràcter més secundari— amb el nucli indígena situat en una elevació menor del terreny més propera al riu, el qual del qual més o menys

2. Les dades referents a la part alta de la ciutat han estat estudiades monogràficament en dos treballs més del TED'A: *Un abocador del segle V d.C. en el Fòrum Provincial de Tàrraco*, «Memòries d'Excavació», 2, Tarragona 1989, i *El Foro Provincial de Tàrraco, un complejo arquitectónico de época flavia*, AEspA (Madrid), 62 (1989) 141-191.

Planta de la ciutat de Tarragona amb indicació del perímetre de la Tàrraco tardo-republicana. La fletxa indica la situació de la porta oberta en la muralla a mitjan segle II a.C. La trama indica la ubicació de les troballes funeràries coetànies.

controlaria. En aquest sentit, hem de recordar que al llarg de la història més recent aquest camí, que passa de llarg extramurs de la ciutat, sense entrar-hi, està a bastament documentat ³.

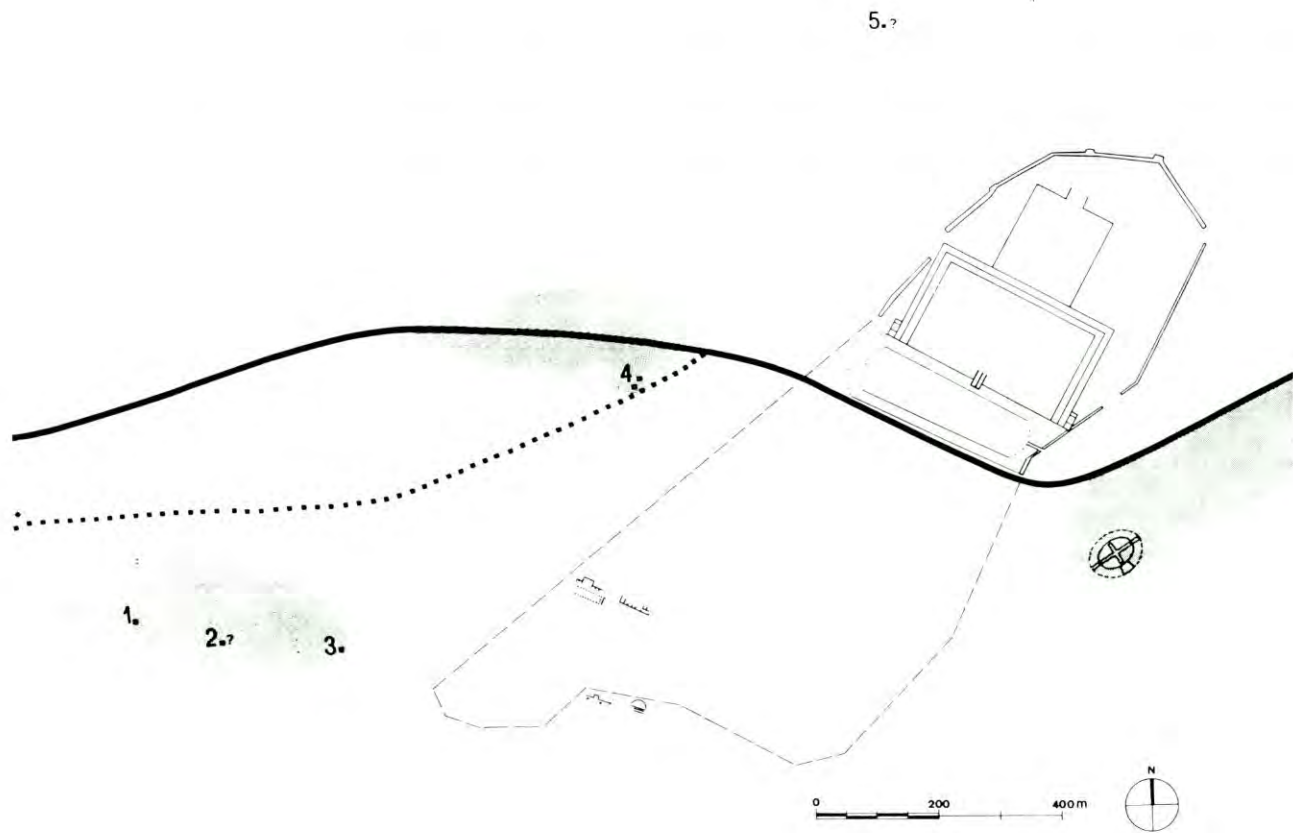
La consolidació de la base militar romana, com hem dit, obligarà a delimitar una nova xarxa d'accessos al recinte superior. Només coneixem una única porta en el sector nord-oriental de la muralla (juntament amb les sis petites poternes situades al llarg del perímetre murat), corresponent a la segona fase de construcció del recinte. Aquesta porta, encara existent —tot i que paredada—, és l'anomenada Porta del Socors, oberta a poca distància de la Torre de Sant Magí o de Minerva, i estigué en ús en època medieval de forma alternada amb l'anomenat Portal del Carro, fins que ambdós accessos van ser definitivament suprimits en època moderna en benefici del Portal de Sant Antoni (encara avui l'accés principal d'aquest sector urbà). El Portal del Carro estava situat a l'altre costat de la Torre de Minerva i va ser clos finalment arran de la construcció, en el segle XVIII, de la petita església de Sant Magí, la qual donà nom a la Torre fins a l'aparició —l'any 1932— del fragment de relleu de la deessa. La Porta del Socors, amb la façana en bona part conservada en el Passeig Arqueològic, és visible també —en el llenç interior de la muralla— rera de l'edifici de l'Antic Escorxador, concretament en la part ocupada ara pel Taller Escola d'Arqueologia, i ha estat estudiada pel Dr. Hauschild ja fa alguns anys ⁴. Tenim notícia, per altra banda, de l'existència d'una segona porta en el recinte superior, més o menys similar a la del Socors, pròxima a la gran torre del Castell del Rei (l'anomenat «Pretori» i actual seu del Museu d'Història de Tarragona), aproximadament en el lloc on avui hi ha la comunicació entre el carrer de la Portella i el passeig de Sant Antoni, desapareguda a final del segle XIX ⁵.

Les profundes transformacions que ha sofert tota la zona oriental de la ciutat fora muralles (més o menys en el sector comprès entre l'ac-

3. *Itinerario del Viage que SS.MM. han resuelto hacer desde Barcelona á Valencia, saliendo (el) día 8 de Noviembre del corriente año 1802...*, Barcelona 1802, 12.

4. T. HAUSCHILD. *La puerta romana de la muralla de Tarragona*, «Boletín Arqueológico», èp. IV, fascs. 121-128 (1973-1974), 23-33 [publicat originalment, en alemany, a «Madrider teileungen», núm. 15 (1974)].

5. E. MORERA («Dr. Rémera»). *El primer mártir del Cristianismo en Cataluña*, «El Tarraconense», núm. 115, de 24 d'agost de 1893, dóna el nom de «puerta del Rey» a aquesta porta, aleshores recentment «derribada, con motivo de la abertura de la muralla al lado del conocido castillo de Pilatos». En un altre lloc, el mateix autor dóna la data d'enderrocament d'aquesta porta, que compara amb la del Socors: «habiéndose descubierto en 1892 otra puerta igual, que era la llamada del Rey, en el extremo inferior de la calle de la Portella, al lado del castillo de Pilatos, derribada al construirse en dicho año la casa núm. 3 de la referida calle» (E. MORERA. *Tarragona Cristiana*, volum V, pòstum, Tarragona 1959, 47, nota 45).

Planta de la ciutat de Tarragona amb indicació del perímetre de la Tàrraco alto-imperial. En negre, el traçat de la Via Augusta; els números i la trama indiquen la ubicació dels principals elements funeraris: 1) Monument funerari de la Necròpolis Paleocristiana. 2) Columbari de la Casa del Mar. 3) Monument funerari del Camí de la Fonteta. 4) Monument(s) funerari(s) del carrer d'en Rovira i Virgili. 5) Possible enterrament *in situ* al camí del Cementiri.

tual via del ferrocarril i el final del Passeig Arqueològic), en els darrers segles (especialment a partir del s. XVI, amb la construcció dels primers baluards), n'impedeixen una aproximació topogràfica definitiva. Per altra banda, les dades arqueològiques referents a enterraments en tota aquella zona (d'extensió considerable) són molt migrades i de catalogació difícil a l'època i a les circumstàncies en què es produïren les troballes ⁶. El camí medieval dit de la Cuixa sembla fossilitzar el vial d'època tardo-republicana que es dirigia a la porta esmentada (del Socors) del recinte murallat nord-oriental ⁷.

Les restes funeràries conegudes d'època republicana se situen exclusivament en la zona propera al riu, a ponent de la ciutat ⁸ i, per tant, no poden utilitzar-se per conèixer la xarxa viària que envoltaria la ciutat. A partir d'època augustiniana, tanmateix, les àrees d'enterrament s'amplien probablement en funció de la configuració definitiva adoptada per la ciutat i per l'adequació de la xarxa viària engegada per August.

La Via Augusta

Poc abans del canvi d'era és duta a terme la reforma ordenada per August de la Via que portarà el seu nom, ben documentada a Tarragona gràcies a l'existència d'un mil·liari coetani (RIT 934), datat entre els anys 12 i 6 a.C. Aquesta columna mil·liària porta la indicació expressa de «Via Augusta» i el nombre de milles que separen la localitat dels Pirineus ⁹.

Els grans monuments viaris, especialment l'anomenat Arc de Berà ¹⁰, estan relacionats amb aquesta reforma d'August. Per altra

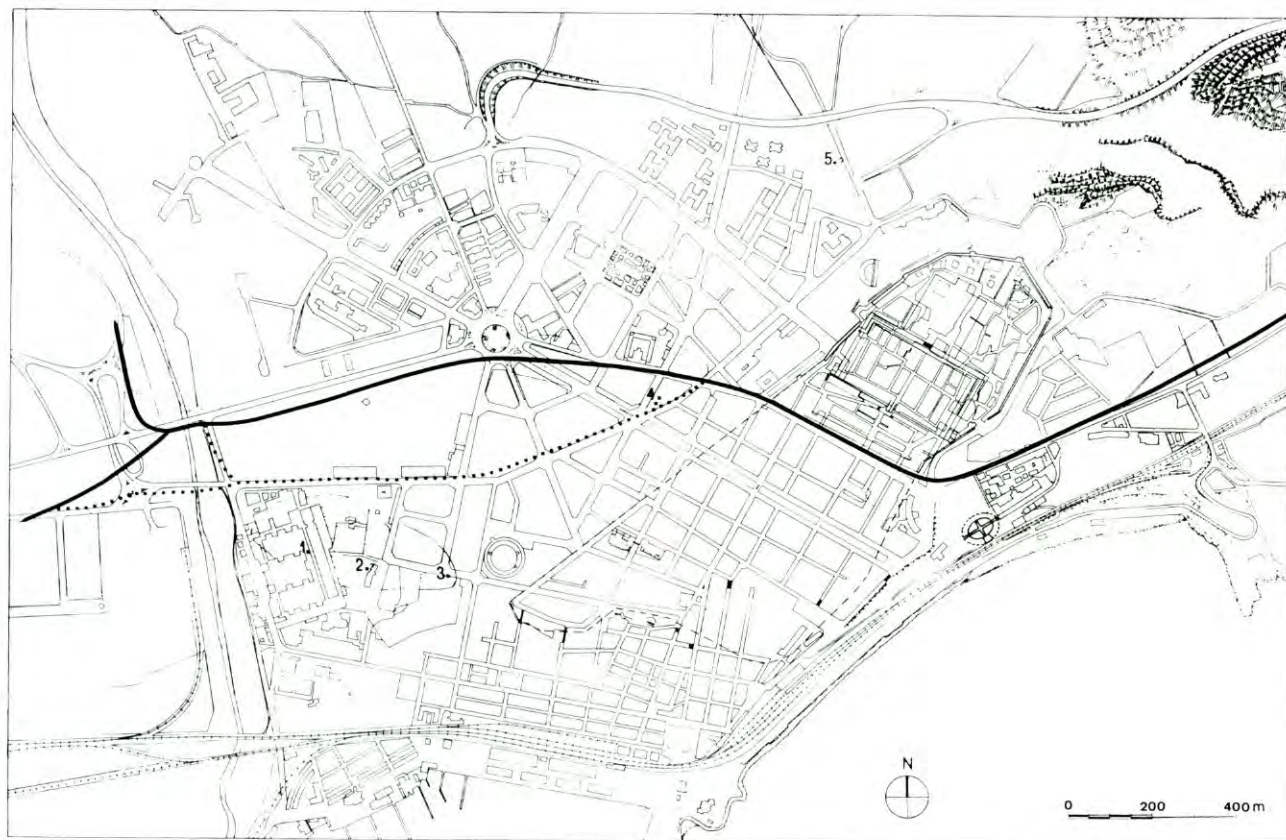
6. TED'A. *Els enterraments...*, op. cit., 183-188.

7. Vegeu, p. e., el plànol corresponent a la Guerra dels Segadors publicat per I. NEGUE-RUELA. *Dos importantes planos de Tarragona en el Archivo de Simancas*, «Quaderns d'Història Tarraconense», V, Tarragona 1985, 59-72.

8. TED'A. *Els enterraments...*, op. cit., 183 i làm. VIII.

9. G. ALFÖLDY. *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín 1975, 409, núm. 934 (lám. CXLI, 1-2); vegeu la correcció del nombre de les milles a F. PALLÍ. *La Via Augusta en Catalunya*, Bellaterra 1985, 108-110. La lectura completa seria la següent: «Imp(erator) Caes[ar] Divi f[ilius] / Aug(ustus) co(n)s(ul) XI, [imp(erator) ———], / trib(unicia) pot(estate) X[———], pontif(ex)] / max(imus). Via [Augusta], / (millia passuum) C[LXIX]». Sobre les circumstàncies de la troballa, l'any 1883, durant les obres de construcció de la Plaça de Toros, v. B. HERNÁNDEZ SANAHUJA. *Una columna miliaria*, «Diario de Tarragona», núms. 199-201, de 22 a 24 d'agost de 1883 i també, del mateix autor: *Nuevos descubrimientos arqueológicos de Tarragona*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», tom VI, quadern IV (1885), 234-236].

10. X. DUPRÉ. *Els capitells corintis de l'Arc de Berà*, «Forum», núm. 6, Tarragona 1986 [reproduït a «Empúries», 45-46 (1983-1984), Barcelona 1987, 308-315].

Perímetre i principals monuments de la Tàrraco imperial superposats a la trama urbana actual.
En negre, el traçat de la Via Augusta.

banda, a partir d'aleshores hom documenta una nova àrea d'enterraments situats a l'est de la ciutat, seguint el traçat de la vella carretera de Barcelona. Aquesta necròpoli s'estenia pràcticament fins a la platja, i alguns dels seus enterraments han estat localitzats molt recentment sota l'arena de l'Amfiteatre, el qual ocuparia aquesta posició extramurs en un moment relativament avançat, ja en la primera meitat del segle II d.C.¹¹.

Molta més relació ha de tenir amb la Via Augusta l'obertura d'una porta en el llenç sud-oriental de la muralla republicana, les restes d'un dels brancals de la qual van ser identificades recentment a sota mateix de la fonamentació interior de la medieval Torre de les Monges, al costat de la façana del Circ¹². La construcció, en època flàvia, de tot el complex monumental del Fòrum Provincial —amb el Circ inclòs, al peu de la segona gran terrassa— farà servir la travessera de la Via Augusta (que passarà pel davant de la impressionant façana del Circ) de faixa de separació entre el recinte superior, de caràcter provincial, i l'inferior, corresponent a la colònia pròpiament dita. Aquesta utilització de la porta d'època d'August sembla que ha de comportar la construcció d'un tram nou de camí, de forma similar a com va ser construïda l'any 1802 la nova entrada a la ciutat de la carretera de Barcelona mitjançant la porta de santa Clara (al principi de l'actual Rambla Vella), substituint el vell Camí de la Cuixa i el portal de Sant Antoni¹³.

Aquest nou tram assimilable *grosso modo* a l'actual traçat de la Via Augusta (nom que porta ara la Carretera de Barcelona) explicaria —per la seva proximitat, si més no— l'aparició de les ja esmentades restes d'inhumacions de la primera meitat del segle I sota l'arena de l'Amfiteatre, potser relacionades amb un vial complementari de la pròpia

11. TED'A. *L'Amfiteatre romà de Tarragona, la basilica visigòtica i l'església romànica*. «Memòries d'excavació», 3, Tarragona 1990.

12. X. DUPRÉ, J. MASSÓ, L. PALANQUES i P. VERDUCHI. *El Circ romà de Tarragona. I. Les voltes de Sant Ermenegild*, Barcelona 1988, 65.

13. J. M. RECASENS. *El dinamismo urbanista de la generación creadora de la moderna ciudad de Tarragona*, «Revista Técnica de la Propiedad Urbana» (Tarragona), núm. 5 (1962), 64; A. DE MAGRINÀ, *Tarragona en el siglo XIX*, Tarragona 1901, 51; A. M. GIBERT. *Aplec documentat de notícies històriques: Solcina (Vila-seca)*, reedició, Vila-seca i Salou (imprès a Tarragona) 1988, 78, sobre la construcció del nou traçat de la carretera de Castelló de la Plana a Tarragona arran del viatge que féu la família reial (ja esmentat). Sobre l'estat de les vies de comunicació terrestre de Tarragona a les darreries del segle XVIII, vegeu J. M. RECASENS. *El Corregimiento de Tarragona en el último cuarto del siglo XVIII. Aspectos económico y político-social*, Tarragona 1963, 45-50 (+ làm. del frontispici).

Via que pogués comunicar amb la zona baixa de la ciutat (el port i el Teatre), sense entrar necessàriament dins del recinte ¹⁴.

La construcció del Circ, bastit entorn l'any 90 d.C., significaria també l'obertura de dues portes més en la muralla republicana, situades en el centre dels costats curts, una encara conservada a nivell dels brançals i recentment posada al descobert per les excavacions del TED'A en l'antic carrer de Sant Ermenegild, i l'altra rera la zona de les *carceres*, malmesa i amagada —no sabem fins a quin punt— per la construcció d'una casa en el carrer de les Salines a mitjan segle XIX ¹⁵.

Quant als accessos de la ciutat per la banda de ponent, només coneixem arqueològicament algunes dades sobre el llenç sud-occidental de la muralla romana, concretament les restes que localitzà Serra i Vilaró en el carrer de Lleida ¹⁶ i les notícies referents a la desapareguda

14. No és difícil d'imaginar un accés a la part baixa de la ciutat que comunicués amb la zona del Fòrum de la colònia, potser resseguint el *pomaerium*, però a causa de la destrucció que ha patit tot aquest sector de la ciutat amb les obres de construcció del port (sobretot al llarg del segle XIX, amb l'obertura d'una pedrera immensa) i de la via del ferrocarril, no és factible demostrar aquesta possibilitat.

15. Sobre aquesta porta del c. de Sant Ermenegild, vegeu TED'A. *El Circ romà de Tarragona*, II. *Campanyes 1987-1989*, «Memòries d'Excavació», 4, en preparació. Quant a l'anomenada —per B. Hernández Sanahuja— «puerta Ostia», oberta rera les càrrecs del Circ, B. HERNÁNDEZ i J. M. DE TORRES, *El Indicador Arqueológico de Tarragona*, Tarragona 1867, 14, indicaven que «se veía hasta hace poco en la muralla moderna detrás de Santo Domingo, pero fué tapiada en 1862 al construirse la casa n.º 1 de la misma calle; sólo aparecían las robustísimas dovelas que constituían el arco en semicírculo de la puerta, pues las jambas estaban enterradas en una cisterna construida en el hueco que dejaba esta puerta en el muro; allí las vimos en 1857, y para examinarlas mejor bajamos á dicha cisterna» (la casa núm. 1 del carrer Rera Sant Domènec és contigua a la núm. 2 del carrer de les Salines. Més endavant, Hernández reprendrà la notícia en diferents ocasions, en una de les quals amplia una mica la informació sobre aquesta «puerta Ostia (...), la qual existía no hace mucho tiempo en el punto que ocupa una torre cuadrada saliente, que se vé en el lienzo de muralla que va de la puerta moderna del Rosario á la de San Francisco, exteriormente, é interiormente en la calle de las Salinas, en donde existía en las ruinas de una casa incendiada por los franceses en 1811 y allí la vimos repetidas veces; era de medio punto y formada de grandes dovelas de piedra de sillería, al igual del muro romano (*oppidum*) que la contenía, y hubo de desaparecer nuevamente al reconstruir la casa n.º 2 de la indicada calle; sin embargo, tuvimos buen cuidado de sacar antes un dibujo exacto de ella» (B. HERNÁNDEZ, «El Circo Máximo», *Recuerdos Monumentales de Tarragona*, manuscrit conservat a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, plana 77; el dibuix que esmenta Hernández encara no ha estat localitzat, si és que no s'ha perdut).

16. Aquest tram de la muralla ja havia estat descrit per L. Pons d'Icart en el segle XVI (E. DURAN, *Lluís Ponç d'Icard i el «Llibre de les Grandeses de Tarragona»*, Barcelona 1984, 103-105), però a causa dels successius aprofitaments que hom féu dels carreus de la vella defensa romana —i tot i que en tenim documentació gràfica, de 1563, gràcies a un dels dibuixos d'A. Van den Wyngaerde (R. L. KAGAN et alii, *Ciudades del Siglo de Oro: las vistas españolas de Anton Van den Wyngaerde*, Madrid 1986, 177)—, especialment entre 1821 i 1822 (B. HERNÁNDEZ, *Opúsculos históricos, arqueológicos y monumentales*, Tarragona 1881, 61), només es van poder localitzar algunes restes del sòcol megalític a prop de la cruïlla entre els carrers del Cardenal Cervantes i de Lleida durant les excavacions que dirigí J. Serra i Vilaró entre 1929 i 1930 (J. SERRA, *Excavaciones en Tarragona*, Madrid 1932, 14-15; una fotografia del «mur ciclòpic trobat al carrer de Colom» va ser publicada a J. SERRA, *Fructuós, Aguri i Eulogi, mártirs sants de Tarragona*, Tarragona 1936, 112, fig. 44).

«Porta de Lleida»¹⁷, oberta fins al segle XIX en el lloc avui ocupat per l'esmentada plaça de Ponent, al principi del carrer d'en Prat de la Ribba —el traçat del qual correspon al de la carretera de Lleida, construïda entre 1817 i 1821—¹⁸. Lluís Pons d'Icart suposa l'existència d'un «principal portal» en el llenç de la muralla romana anomenat «de Sant Fructuós» (més o menys immediat a la zona on hi havia aquesta església, situada on avui hi ha les restes de la Basílica del Fòrum de la colònia), concretament entre dues torres aleshores (mitjan segle XVI) encara existents i en el lloc per on passava el camí de la Crivallera (o Crivellera), que portava al Francolí i, un cop passat el pont o superat el gual, es dirigia a València (és la vella carretera de Castelló o de València), i per això creu que aquesta porta o portal «forçat se devia dir de Sagunto»¹⁹. L'existència en aquesta zona, almenys des de l'època d'August, del Fòrum de la colònia romana fa pensar en la possibilitat d'un accés directe des de l'exterior a aquest important sector urbà, accés que caldria relacionar amb aquesta suposada «porta de Sagunto». A tot això caldria sumar el mil·liari d'època d'August trobat durant les obres de construcció de la Plaça de Toros, el 1883, tot i que no va aparèixer *in situ*²⁰, i les restes d'un carrer enllosat localitzat en el mateix carrer de Mallorca, d'uns sis metres d'amplada²¹.

Finalment, hem de tenir en compte dues dades sovint menystingudes: l'existència d'un pont en el Francolí ja documentat en època medieval —i probablement d'origen més antic—²² i la d'una inscripció dedicada a un *IIIuir uiarum curandarum* (RIT 134).

El vell pont, de pedra, es conservà dempeus (amb tota una sèrie d'adobaments i de reformes fetes en diferents èpoques, bastant ben documentades) fins a ben avançat el segle XIX, una mica aigües avall del lloc on hi ha l'actual «Pont Nou» o viaducte de la carretera N-340, al final del vell camí de la Paret Alta, el qual possiblement fossilitza el

17. Una representació gràfica d'aquesta porta vuitcentista (concretament una pintura a l'oli de la col·lecció de J.-P. Virgili) ha estat publicada per J. MORANT. *La Plaça de Toros de Tarragona*, Tarragona 1983, 7.

18. S.-J. ROVIRA. *Els orígens de la carretera de Tarragona-Lleida (1804-1820)*, «Revista Técnica de la Propiedad Urbana» (Tarragona), núm. 34 (1985), 103-116.

19. E. DURAN. *Lluís Ponç d'Icart i el «Llibre de les Grandeses de Tarragona»*, Barcelona 1984, 103-104.

20. B. HERNÁNDEZ. *Una columna miliaria*, «Diario de Tarragona», núms. 199 a 202 (dies 22 a 25 d'agost) de 1883. Sobre la lectura del mil·liari, v. F. PALLÍ. *La Vía Augusta en Cataluña*, Bellaterra 1985, 108-110.

21. J. SÁNCHEZ REAL. *Los enterramientos romanos de la Vía Augusta*, «Boletín Arqueológico» (Tarragona), èp. IV, fascs. 113-120 (1971-1972), 180.

22. Sobre la història d'aquest «pont de pedra», vegeu TED'A. *Els enterraments del Parc de la Ciutat i la problemàtica funerària de Tàrraco*, Tarragona 1987, 21-23.

Detall d'un gravat de Peréle (segona meitat del segle XVIII) que representa Tarragona vista des de la banda dreta del Francolí. En primer terme, a la dreta de l'observador, el «Pont de Pedra».

traçat de la via romana. Ens resta d'aquest pont una interessant sèrie de dibuixos, mapes i gravats que permeten observar (tot i les divergències de detall, especialment pel que fa al nombre de pilars de sosteniment) la seva poca amplada: una descripció feta poc després de la seva definitiva desaparició ens informa que «por él sólo podía transitar un carro de frente»²³.

Quant a la peça epigràfica esmentada, avui desapareguda, cal dir que procedia d'una zona del *territorium* de Tàrraco una mica allunyada de la ciutat (concretament del sector per on passava la via romana que es dirigia a Ilerda) i que ha estat datada entre els anys 60 i 65 d.C.²⁴.

Taller Escola d'Arqueologia de Tarragona (TED'A)

23. «Diario de Tarragona», núm. 283 (dia 18 d'octubre) de 1874.

24. G. ALFÖLDY. *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín 1975, 69-70, dóna una procedència errònia a la peça. En realitat, segons el manuscrit *Epigrammata Antiquae Urbis Tarraconensis*, de L. Pons d'Icart, conservat avui a la biblioteca del Príncep August de Wolfenbüttel, la inscripció aleshores estava en el desaparegut lloc de la Font de l'Astor, avui incorporat al terme de Vilallonga del Camp (Tarragonès). La lectura que dóna Alföldy (feta a partir de la traducció erudita) és la següent: «M(arcus) Fabius (?) / Priscus / IIIvir viarum curan- / darum, trib(unus) mil(itum) leg(ionis) I, / q(uaestor) provinciae Achaiae / C(aio) Apronio (?) / Secundo f(ecit)».